

A DEMOKRÁCIA FOGALOM ÉRTELMEZÉSI TARTOMÁNYÁNAK BŐVÍTÉSE: RELATIVIZÁLÓDÁS VAGY GARANCIA?

FRÖHLICH JOHANNA
mb. oktató (PPKE JÁK)

Az Alkotmány 2. § (1) bekezdésében található jelzős szerkezetű kifejezés, a „demokratikus jogállam” értelmezése az egyik legfontosabb alkotmányos alapelv tartalommal való feltöltésének problematikáját jelenti. Ebből kifolyólag a témát gyakran jellemzi némi fogalmi túlterheltség, amely leggyakrabban a gyorsan változó politikai és egyéb érdekek igazolására szolgáló gumiszabállyá alacsonyítja le a demokrácia kategóriáját.

Tudvalévő, hogy a demokratikus jelző az Alkotmánybíróság gyakorlatában nem játszott meghatározó szerepet, ahogy Sólyom László írja, a jogállamot nem hozták fogalmi összefüggésbe a demokráciával.¹ Annak egyes elemeit sokkal inkább olyan konkrét ítéletek alkalmazásával kezdték kifejteni, mint a népszavazási ítéletek (a népfel-ség és néprészvétel elveinek megjelenési formája), a kommunikációs alapjogok értelmezésével kapcsolatos vagy a parlamenti jogok, így pl. a jogalkotási véleményezési jogkörökkel kapcsolatos döntések.²

A demokrácia általánosan elfogadott jelentésrétegeinek felvázolásához ide kívánkozik, hogy az Alkotmány 1. §-ban lefektetett köztársasági államforma kapcsán például, a republikánus értelmezés alapján a köztársaság sem egyszerűen az együttműködés kereteire, procedurális szabályainak rögzítésére szorítkozik, hanem szubsztantív célok megvalósulását, a közjő előmozdítását is segíteni hivatott.³ E cél teljesülésének feltétele az állampolgárok aktív politikai részvétele. Ennek alapján a demokráciával kapcsolatban meg kell említeni annak *legitimációs funkcióját* (igazolóló elvként való működését), amely azonban értelmezhető egyfajta *szubszidiárius szerepként* is, ha

¹ SÓLYOM LÁSZLÓ: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest: Osiris Kiadó, 2001, 739.

² GYÖRFI TAMÁS – JAKAB ANDRÁS – SALÁT ORSÓLYA – SONNEVEND PÁL – SÜLYOK GÁBOR – KOVÁCS MÓNICA – TILK PÉTER: *Alkotmányos alapelvek; ellenállási jog*. In JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány Kommentárja*. Budapest: Századvég Kiadó, 2009, 127–237., de leginkább 144–155.

³ GYÖRFI TAMÁS: *A köztársasági államforma*. In JAKAB i. m. 116–119.

annak a közvetlen és közvetett hatalomgyakorlás részletes szabályainak az Alkotmány egyéb helyein történő kifejtésére gondolunk.

Felfogható-e a demokrácia tartalmi értelemben? Alátámasztható-e az eljárási jelleg meghaladása? A demokrácia fogalmának tartalmi dimenziót kölcsönző elméletnek tekinthető a Tóth Gábor Attila által is vázolt olyan demokráciafelfogás,⁴ mely például azt állítja, hogy az alkotmányos eljárás és tartalom között nincsen éles határvonal sem szubsztantív sem módszertani értelemben.

1. Demokrácia

Elsőként a demokrácia felfogásának különböző árnyalati bemutatására van szükség, hiszen az egyik vagy a másik melletti elköteleződés jelentősen befolyásolhatja az abból levonható következtetéseket. Ilyen például az Alkotmány Kommentárjának a 2. § (1) bekezdéséhez fűzött magyarázatban található példa is, mely a német alkotmánybíróság azon döntéseit hivatkozva ilyen összefüggésben, melyek a külföldiek választójogára vagy a területi és funkcionális önkormányzatok legitimitására vonatkozva szolgáltak premisszául.⁵

Igazoló érvekként említik a *monista és a pluralista demokráciafelfogásból* levezethető eltérő következtetéseket is. Az előbbi az egész népet, vagyis a politikai közösség egészét teszi meg a demokrácia hivatkozási alapjául, vagyis az nem egyénhez köthető értéknek nyeri el igazolását (előfeltételezve ezzel a politikai közösség fogalmát). Ezzel szemben az utóbbi azt hirdeti, hogy az egyéni szabadságokat kénytelenek vagyunk összhangba hozni a társadalom igényeivel. Ebben a koncepcióban fontos szerepet játszik a jogegyenlőség, illetve az emberi méltósághoz való jog szorosabb összefüggésének feltételezése az Alkotmány 2. § (1) bekezdésével, s ezzel a morális dimenzióval együtt annak feltevése is, hogy az ilyen demokráciafelfogás az eljárás eredményét is minősíti⁶.

A demokrácia kapcsán felvetődik a *világnézeti pluralizmus* kérdése. Kelsen megközelítése például, hogy mivel egy modern, szervezett demokráciában nem eshet egybe mindenki akarata az általános akarattal⁷, ezért a demokrácia szükségszerűen kötődik az erkölcsi relativizmus álláspontjához⁸. A pluralizmus körülményei között alapvető feltétel a vélemények ütköztetésének lehetősége, vagyis a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség.

Ebből a tulajdonságból következtethető a demokrácia egy újabb aspektusa, a *nyilvános vita* lehetőségének megteremtése, illetve az ezek révén rendelkezésre álló in-

⁴ TÓTH GÁBOR ATTILA: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról*. Budapest: Osiris Kiadó, 2009.

⁵ GYÖRFI et al. i. m. 147.

⁶ A tiszta eljárási igazságossággal szemben, mely esetben nem beszélhetünk az annak eredményeképpen szükségszerűen bekövetkező anyagi értelemben vett igazságosságról, maga Rawls veti fel a tökéletlen eljárási igazságosság fogalmát, mely szerint nincsen olyan eljárás, amely biztosan helyes eredményre vezet. JOHN RAWLS: *Az igazságosság elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó, 1997, 115.

⁷ Uo.

⁸ Uo. 150.,78. lj.

formációk megszerzésének fontossága is. E körülmény hangsúlyozásának végleteként tartható számon a demokrácia piaci modellje, amely egyrészt az eszmék szabad piaca mintájára képzei el a vita nyilvánosságát, mint amely legitimálja a döntés végeredményét, illetve a demokrácia célját akként képzei el, mint a már meglévő preferenciák aggregálását. A deliberatív modell ezzel szemben azt hirdeti, hogy az a normatív kérdés is a vita tárgya lehet, hogy mennyiben kívánatos maga a szóban forgó preferencia.⁹ A nyilvános vita követelményének egy további részét képezi az a gondolat, hogy az egyenlőség eszményét az valósítja meg a leginkább, ha mindenkinek megadják annak lehetőségét, hogy a nyilvános vitában kiállhasson az álláspontja mellett.

2. Értékelvű értelmezési koncepció

A legfontosabb jellemzők után érdemes közbevetnünk röviden a demokrácia egy új megközelítésmódját, az értékelvű interpretáció koncepcióját.

Az alapjogok és alkotmányos jelentőségű jogintézmények értelmezése kapcsán nem vitatható azok értéktartalma. Ennek az értéktartalomnak két része van. Egyrészt az nyilvánvalóan érinti az egyén adott alapjoggal élésének értéktartalmát, másrészt annak a közösségnek a működése által létrejövő értéktartalmat, melyhez az egyén tartozik, és amelyben jogaival él, kötelezettségeit teljesíti. Természetesen bizonyos szinten ezek egységes szemléletéből érdemes kiindulnunk.

Az értékelvű alkotmányértelmezés a következőképpen fogalmazható meg: az alkotmány és alkotmányos jelentőségű törvények olyan értelmezése, mely az Alkotmány konkrét rendelkezéseire alapulva, az egyes szavak és kifejezések értelmét azok értéktartalmára tekintettel határozza meg. Nem véletlenül érezzük, hogy ezzel nem vagyunk kisegítve. Nyilvánvalóan az igazi kérdés, hogy ezt az értéktartalmat hogyan lehet meghatározni és jogilag alátámaszthatóvá (jogivá) tenni. Ma, amikor a pontosan meghatározható, kiszámítható, és minél konkrétabb, lehetőleg egyetlen jogi megoldást produkáló jogértelmezés csábításának nehezen lehet ellenállni, még inkább fel kell ismerni, hogy kötelességünk az alkotmányjogi fogalmak értéktartalmát, vagyis értelmét jogászai eszközökkel megragadni.¹⁰

⁹ Uo. 151.

¹⁰ Nem feledkeztünk el az értékelvű értelmezés korlátairól, szabályairól sem. Dworkin szerint ilyen korlát például az alkotmány integritásának elve. Nem térhetünk tehát el az Alkotmánybírósági határozatokból kiolvasható irányvonalától, csakis abban az esetben, ha az adott helyzet valamilyen lényegi különbsége azt indokolja. Kicsi túlzással azt is mondhatjuk, hogy alkotmány egyes értékei, vagyis az alapjogok értelme, olyanok, mintha egy személy tulajdonságai lennének. Ha az emberi méltóságról azt gondolja, hogy azzal mindenki egyenlően rendelkezik, vagy védeni gondolja a házasság és a család intézményét, akkor egyértelmű, hogy helyesnek tartaná, hogy a családokat összetartó, azok működését, fennmaradását elősegítő szabályok születnének. A példa természetesen leegyszerűsített, azonban azt kell látnunk, hogy az Alkotmány szelleme a Magyar Köztársaság felett örökös joguralom szülte eszme olyan következetes véghezvitele, melyet az azt alkotó értékek tartalma képez. Emellett az érvelésnek nem szabad elszakadnia a szövegtől olyan értelemben, hogy a kontextusban mindig igazolhatónak kell maradnia, de létezik olyan korlát is, mely szerint az értelmezésnél azt az érvelési technikát kell választanunk, amely a kevésbé vitatott. Véleményem szerint ezt úgy is megfogalmazhatjuk, hogy a döntésnek közelítenie kell a társadalom erkölcsi kívánalmaihoz. Jakab András is hasonló véleményen van, szerinte az

Nézzük a konkrét demokratikus jellemzőkön, hogy mit is jelent ez.

Éppen a demokrácia pluralista felfogásának egyik gyengéje, hogy komoly kérdéseket vet fel, például az alkotmánybíráskodás tekintetében. A többségi szabálytól eltérő eljárás alapján hozott norma következtében a jogegyenlőség alapértéke látszik sérülni. Győrfi Tamás szerint ilyenkor vagy azt kell igazolni, hogy megéri az egyenlőségből származó követelményeket valamilyen más érték oltárán feláldozni, vagy azt, hogy a szavazatok egyenlő súlyozásától való eltérésre éppen az egyenlőség valamilyen tartalmasabb felfogása miatt van szükség.¹¹ Más szóval, igazából a kivétel nem is nagyon kivétel, mint inkább a főszabály szerves része. Ezt a magyarázatot elutasítva állítja például Posner, hogy a társadalom morálisan meglehetősen eltérő nézeteket vall magáénak, s ezzel az értékek között más és más sorrendet állapít meg, vagyis az egységes értékrend számonkérése lehetetlen.

Az ütközés feloldása lehet például, ha a demokráciát nem úgy fogjuk fel, hogy annak minden egyes személy értékrendje által diktált követelménynek egyenlően eleget kell tennie, hiszen ez lehetetlen és értelmetlen is. Az összeütközés feloldása úgy lehetséges, hogy ahelyett, hogy minden ember saját értékrendjét egyenlően figyelembe vennénk, az Alkotmányban deklarált és kidolgozott értékrendet mindenkire egyenlően alkalmazzuk. A demokrácia értékközösségben élő személyek élettere, akik a közöség mércéi és értékfelfogása szerint gyakorolhatják jogaikat és teljesítik kötelezettségeiket.

Ha áttérünk a nyilvános vita, mint a demokrácia egyik jellemzőjének példájára, láthatóvá válnak a fair eljárás önmagában vett igazoló erejének gyengéi. Egyesek szerint a demokrácia és a szabadság beköszönte feletti örömet hamar beárnyékolják olyan tapasztalatok, amelyek arra látszottak utalni, hogy a közszereplők gyakran a demokratikus intézményi-törvényi keretek között sem olyan módon járnak el, ahogyan az a megközelítés szerint egy igazi demokráciában elvárható lenne.¹² Az írott versus íratlan demokrácia dichotómiájának szemléletes eszközén keresztül a szerző amellett érvel, hogy „az írott és íratlan demokrácia színvonala a maga teljes egységében minősít minden demokratikus berendezkedést.” Teresényi Tamás több konkrét példán keresztül illusztrálja önmagában a nyilvánosság erejének hatékonyatlanságát, mellyel arra próbál rámutatni, hogy a politikai jogalkotás tekintetében, a demokratikus eljárás-

adott ítéletnek – néhány kivételtől eltekintve – minden esetben találkoznia kell a társadalom értékeltvársaival. Lényegében egyetértve úgy fogalmaznám meg ezt az érvet, hogy a morális alkotmányértelmezésnek nem szabad elrugaszkodnia a valóságos helyzetétől. Mélyen egyetértek azzal, hogy a „helyes érvelő igazolás sohasem szakadhat el az igazságtól, amelyet szeretne megközelíteni, vagyis az igazságosságot, elszakíthatatlan kapcsolat fűzi az igazsághoz” (Frivaldszky János). Nem véletlenül lehetetlen eldönteni egy ügyet a szóban forgó akár szakmai kérdések részletekbe menő ismerete nélkül, vagyis tudnunk kell például a tulajdonjog korlátozás megállapításához, hogy az adott épület milyen műszaki, egyéb tulajdonságokkal rendelkezik, vagy az orvosi jog esetén, mondjuk a belátási képesség megállapításánál, hogy egy betegség pontosan milyen tünetegyüttesel jár. Az igazságossághoz, az igazságon keresztül, az igazsághoz pedig az ember és a dolog természetén keresztül vezet az út.

¹¹ JAKAB i. m. 148.

¹² TERESÉNYI TAMÁS: A nyilvánosság erőtlensége. Adalékok a közéleti kommunikáció zavarainak tanulmányozásához. In KISS BALÁZS: *Politikai kommunikáció – Szöveggyűjtemény*. Budapest: Rejtjel Kiadó, 2000, 253.

rás gyakorlása egyre kevésbé jelenti a (jog)filozófiai módszerekkel megállapított tartalmi helyességen alapuló érvényesség meghatározását, sokkal inkább jelenti a poszt-modern korban a jogi szabályok igazoltságának zálogát, bármiféle igazságreferenciára tekintet nélkül¹³.

Frivaldszky János is felhívta már a figyelmet a nyilvánosság, fair eljárás mint demokratikus igazolás mindenhatóságának csapdáira. A „jogvita igazságkereső mechanizmusának”, vagyis az „érvelő-vitatkozó megismerő diskurzus”¹⁴ elfeledett eszközének fontossága mellett rámutat, hogy a liberális társadalom megelégszik azzal, hogy »igaznak« nevezze azt, ami egy ilyen párbaj végeredménye lesz. Ezért egy ilyen társadalmat nem szolgálja az a kísérlet, hogy »filozófiai megalapozásokkal« lássák el. Ugyanis az ilyen megalapozási kísérlet előfeltételezi a témák és az érvek olyan természeti rendjét, amely a régi és az új szótárak közti küzdelmet megelőzi és eredményét felülbírálja.¹⁵

Látható tehát a nyilvános vita, illetve a tisztességes eljárás követelményeinek kizárólagos alkalmazását egyben a döntés helyességének szükségszerű feltételeként gondoló nézetek helytelensége. A többségi elv, mint ezek kitöltése tehát ugyanígy nem elégséges eszköze egy vita eldöntésének, csupán egy módszer, mely jelen pillanatban a legalkalmasabb arra, hogy a tartalmi igazságosság kritériumainak megfelelő döntési pontok közül meghatározhatóvá tegye a legnagyobb legitimitással rendelkezőt.

3. A tartalmi értelemben vett demokrácia melletti érvek

A többségi elv előbbieken bemutatott, és kritika alá vont, értelmezése miatt a demokrácia elvét gyakran csupán eljárási természetű kategóriaként értelmezik. Sokan vallják, hogy a demokrácia nem jelent egyebet, mint a döntéshozatali eljárás foglalatát, szavazási procedúrák eredményszámítási metódusát, fair arányszámítást, korrekt szabályokat a hozzászólások megtételére, melynek idealisztikus megvalósulási módja egy olyan állam, ahol bonyolult képlet segítségével kreált eljárás eredményeképpen minden egyes polgár véleménye tetet ölthet. Nem mondanám, hogy ez kis teljesítménynek számítana, mégis egy ilyen rendszerre szükségszerűen az ostobaság bélyegét kellene sütnünk. Miért vesztegetjük az időt egy olyan rendszer valósággá álmódására, amelyben bárki igényét át lehet gyömöszölni egy megfelelő méretű résen? Főleg, ha a „bármi” minden lehet, és csak a rés számít.

A formális eljárási jogszerűség vaksága tehát bármit normatív erejűvé változtat, amelynek elfogadásához elegendő nyomták meg a megfelelő gombot? Valóban ennyi lenne?

Sólyom László szerint az Alkotmánybíróság nem fejtette ki, hogy a demokrácia türelme meddig terjed a demokrácia ellenségeivel szemben. Ilyen fogalmi keretben kiket

¹³ FRIVALDSZKY JÁNOS: A jogászok tudása mint „igazi filozófia” Ulpianusnál és napjainkban. In PAKSY MÁTÉ (szerk.): *Európai Jog és filozófia. Konferenciatanulmányok az európai integráció ötvenedik évfordulójának ünnepére*. Budapest: Szent István Társulat, 2008, 96.

¹⁴ FRIVALDSZKY JÁNOS: Jogtudomány és diszkurzivitás a középkorban és a kortárs olasz jogfilozófiai kutatások fényében. In H. SZILÁGYI ISTVÁN – FEKETE BALÁZS (szerk.): *Iustitia kirándul. Tanulmányok a jog és irodalom köréből*. Budapest: Szent István Társulat, 2009, 234–240.

¹⁵ RICHARD RORTY: *Esetlegesség, irónia és szolidaritás*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 1994, 69.

titulálhatunk egyáltalán a demokrácia ellenségeinek? Akik nem tartják be a modern parlamentáris döntéshozatali mechanizmusban elfogadott eljárási szabályokat, vagy akik akár a többség akár a kisebbség kezébe adott fegyverrel visszaélnék, illetve kiforogtják azokat? Végül a demokrácia ellenségei egyben az Alkotmány ellenségei is?

A demokráciának az értékelvű értelmezéssel adható egy olyan értelmezése, mely a demokratikus jelzőnek tartalmi kritériumot kölcsönözve, a demokratikus eljárás eredményére nézve is kiterjesztené az alkotmány vonatkozó értékrendjét. A demokráciát megtestesítő alkotmányos eljárási szabályok mögött egyrészt tartalmi értékvalasztás húzódik meg, mely szerint a politikai közösség tagjai egyenlők, másrészt ezen eljárások révén a közösség tagjai számára „jó” (igazságos, méltányos) döntést is kell hozni, mely mindig az adott helyzetben feltárható helyes döntés megtalálását jelenti.

Leegyszerűsítve azt lehetne mondani, hogy a demokrácia tartalmi elvekkel való feltöltése révén arra lehetne hivatkozni, ha a többi alapjog nyújtotta garancia csődöt mond.

Joggal tehető fel a kérdés: nem kettőznénk-e meg ezzel feleslegesen az Alkotmány értékrendjét képező alapjogi katalógust a demokrácia megerősített fogalmának megalkotás érdekében? Ennek révén ugyanis nem csupán arról lenne szó, hogy a demokrácia ugyanazt jelentené, mint az alkotmányos értékrendet alkotó összes alapjog és alapelv, hanem egyszersmind semmit sem jelentene, kiüresítené azt. Ha egy törvényjavaslatot nem lehetne megtámadni, mondjuk az alkotmányos tulajdonjog garanciáinak talaján, az elfogadás előtti végső stádiumban arra hivatkozni, hogy a várható jogsérelem súlya miatt vagy egyéb okból, immár a tulajdon garanciális szabályai „felszúszva” a demokrácia kategóriájába, az Alkotmány 2. § (1) bekezdése alapján állapítjuk meg az alkotmányellenességet – értelmetlen.

Az alapjogokban megtestesülő érték kategóriáknak a demokrácia elvébe csomagolt duplikálása tehát nem célja az itt felvetett gondolatnak. Érdekes lehet azonban, ha a demokrácia fogalmát más, racionális alapon keltjük életre, oly módon, hogy az a legkevésbé legyen használható a pillanatnyi, kétes érdekek által vezérelve, de mégis garanciaként szolgáljon olyan esetekben, amikor más fogódzóban nem bízhatunk. Mít érthetünk ezalatt?

Ahogy már említettük, a demokrácia fogalmát az Alkotmánybíróság leginkább a néprészvétel, népfelség, a parlamenti és a kommunikációs alapjogok területén fejtette ki. Az Alkotmánybíróság alkotta terrénumból kiindulva azt mondhatjuk, hogy alapvetően ezen a területen maradvá lehet a demokrácia fogalmát alakítanunk. Fontos, hogy amennyiben a demokrácia fogalmának egy eddiginél jóval markánsabb értelmezést adunk, úgy annak alkalmazásának szabályait, fogalmának határait minél precízebben kell meghatározni, hiszen egy zavaros fogalmi képződménnyel többet ártunk, mint használunk.

Milyen többletgaranciákra lehet szükség a demokrácia szempontjából a tárgyalt területeken? A demokrácia értelmezési lehetőségeinek szerepe nagymértékben felértékelődhet, ha a jogalkotás eljárási garanciáinak hiányát vesszük alapul. Az Alkotmánybíróság egy határozatában megállapította, hogy fogalmilag nem létezik alkotmányellenes alkotmány módosítás.¹⁶ A másik véglelet tekintve viszont azt is állíthatjuk,

¹⁶ 23/1994. (IV. 29.) AB határozat, ABH 1994, 376.; 293/B/1994. AB végzés, ABH 1994, 862.; 1260/B/1997. (02. 09.) AB határozat.

hogy csakis ilyenekről beszélhetünk, hiszen az Alkotmány tartalmának megváltoztatását célzó módosítások szükségképpen ellentétesek az Alkotmány addigi tartalmával, vagyis alkotmányellenesek.¹⁷ Jelen esetben azonban egyelőre csupán egy, a jogalkotási eljárást érintő vitaindító gondolatról lehet szó, melynek tartalmi értelemben vett eljárási garanciái érvényesülését gátló eljárás ellen a demokrácia előbbiekben felvett értelmezésével léphetünk fel.

Az alkotmánybíróvási gyakorlatban eddig alkalmazott tétellel szemben, tegyük fel, hogy egy, az Országgyűlés elé kerülő alkotmánymódosító javaslatnak a korábbi alkotmánybíróvási gyakorlattal való összeegyeztethetősége erősen kétséges. A javaslatot azonban a törvényalkotási procedúra garanciális szabályainak hiánya vagy az alkotmányos intézmények nem megfelelő működése, illetve alkalmazása miatt mégis elfogadják. Mi történik abban a helyzetben, ha egy nyilvánvalóan problémás alkotmánymódosítás mégis elfogadásra kerül, s a testület az eddigi gyakorlat alapján köteles tartózkodni a beavatkozástól? Ilyen helyzet természetesen az alkotmányos jelentőségű törvények alkotmányellenes módosítása esetén is felmerülhet, ott azonban több lehetőség is adódhat a problémás szakasz megsemmisítésére (köztársasági elnöki vétó, utólagos normakontroll). Mindezek ellenére ebben az esetben sem zárható ki az említett garanciák érvényesülésének elmaradása, vagyis hasonló helyzet áll elő: alkotmányellenes törvényi rendelkezés, formailag érvényes eljárás révén, az alkotmányos garanciák diszfunkcionális alkalmazása vagy diszfunkcionális működése miatt kerül be a jogrendszerbe.

A demokrácia fogalmának ily módon történő felélesztése szolgálhatna egyfajta végső garanciaként, arra az esetre, ha a magyar alkotmányból hiányzó „örökkévalósági klauzula” fájó hiányát éreznénk. Az „örökös klauzula” alkalmazása nem éppen az „alkotmányellenes alkotmánymódosítás” lehetőségének fogalmi elismeréséből indul ki? Nem éppen az a mondanivalója, hogy amennyiben az ily módon védett szakasz módosítására kerülne sor, azzal alkotmányellenes helyzet állna elő? A jogalkotási folyamat eljárási garanciáinak érvényesülése ezekben az esetekben bizonyosan nem eredményez igazságos helyzetet, hiszen semmilyen garanciális eljárásban hozott döntés nem adhat alapot az örökös klauzulával védett szakaszok módosítására. A nyílt vita és tisztességes eljárás követelményei tehát szükségesek, de nem elégséges szempontok a jogalkotási eljárás eredményeképpen megalkotandó alkotmány-, és törvény-módosítások tartalmi szempontjainak garantálására.

Visszatérve a demokrácia alkalmazásának kiterjesztésére, a jelenlegi viszonyok között átgondolandó az eddig tartalmi kidolgozás nélkül hagyott fogalmak megfelelő tartalommal való feltöltése. „A 2. § (1) bekezdés „demokratikus” fordulata így elvileg egyfajta szubszidiárius szerepet tölthetne be, vagyis olyankor juthatna funkcióhoz, ha a fentebb nevesített alkotmányhelyek egyike sem kínál megfelelő hivatkozási alapot.”¹⁸ Az alkotmánybíróvási gyakorlat által eddig feltárt és alkalmazott

¹⁷ Megint más eset, amikor nem az alkotmány szakaszaiban található szabályok módosítása, hanem azok kiegészítése történik, hiszen ebben az esetben – az alkotmány fogalmi zártságából kiindulva – újfent el-lentmondásosnak mondható az alkotmány módosítása.

¹⁸ JAKAB i. m. 145.

demokráciafogalom területén lehetőség nyílna tehát az adott intézmény értékeltvé értelmezésének eszközével megfelelő alapot találni a jogalkotási eljárás és az alkotmányos intézmények működési hibáinak kiküszöbölésére.

4. Összefoglalás

Bizonyosan sok ellenérv hozható fel az imént tárgyalt elképzelés ellen. Összefoglalásképpen ezek közül a talán egyik legfontosabbat tárgyalnám.

Sokakban úgy él a demokrácia fogalma, mint aminek jelentősége a jogállam eljárási kritériumainak meghatározásában áll. A demokrácia mellett így a tartalmi követelmények kialakítása a jogállam reszortja lett. Az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata szerint azonban a jogállam annak formális meghatározása alapjain áll. Talán többek között azért is nem volt szükség a demokrácia fogalmának elméleti kidolgozására, mert a jogállam kategóriájában már minden olyan követelmény kimondásra került, amely a jog érvényességét érinti. Ezért is lehet, hogy a jogállamiság, illetve az abból levezetett további kritériumok – főleg a jogbiztonság – említése nélkül alig képzelhető el érvelés az alkotmánybírói határozatokban. A jogállam fogalma azonban nem alkalmas arra, hogy abból a szóban forgó jogszabály tartalmi helyességére vonatkozóan következtetést vonhassunk le. Előfordulhat tehát olyan szituáció, amelyben szükség mutatkozhat a demokrácia fogalmába épített garanciarendszer alkalmazására, az adott jog vagy jogintézmény értéktartalmának érvényesítésére.

Fontos látni, hogy csak olyan alapvetésből indulhatunk ki, mely szerint az Alkotmány nem tartalmaz sem hiábavaló, sem ellentétes szabályokat, szavakat, de talán még írásjeleket sem. Persze, tudjuk, hogy az alaptörvényünket nem valami felsőbb erő, hanem a törvényhozó hatalom képviselői alkották, vagyis minden erőfeszítés ellenére is rendelkezik az emberi kéz alkotta fogyatékoságok lehetőségével. Az Alkotmány értelmezése és az azzal való munka során azonban nem lenne értelme másból kiindulni, mint abból, hogy az Alkotmány ellentmondásmentes és teljes. Más szóval, minden élethelyzetet szabályoz, és minden egyes szónak jelentősége van.

A demokrácia fogalma eddig csupán kiegészítő jelentőségű volt. Külön tanulmány alapjául szolgálhatna annak a kérdésnek a vizsgálata, hogy milyen helyzet állna elő, ha Alkotmányunk nem tartalmazná a „demokratikus” jelzőt. Vajon ebben az esetben is levezethető lenne mondjuk a néprésvétel elve?

A demokrácia fogalmának újragondolása időszerű feladat, nem csupán az új politikai helyzetben, hanem a készülő új alkotmánytervezet kapcsán is. Érdemes elgondolkozni azon, mely szakaszokat kell akár változatlanul megtartani, melyeket nem, és miért. Jelen írás a demokrácia vonatkozásában kísérelte meg elindítani az ehhez kapcsolódó vitát.